

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ЗМІНУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Татулич І. Ю.

ВСТУП

Процес доказування має місце в усіх видах цивільного судочинства. У справах окремого провадження хоча і відсутній спір про право, а звідси і ряд інститутів та процедур, які притаманні позовному провадженню, проте наявним є інститут доказування, оскільки в основі розгляду та вирішення справ окремого провадження лежать правила позовного провадження. Дане питання знайшло своє нормативне закріплення в гл. 5 Розділі I Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)¹.

Інститут доказів і доказування є невід’ємною складовою внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, адже регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи. За допомогою правового механізму цього інституту забезпечується чітка стадійність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів встановленим у законі вимогам². В свою чергу, А. С. Штефан розглядає доказування «як різновид судового пізнання, яке поєднує розумову і практичну (процесуальну) діяльність його суб’єктів і спрямоване на досягнення відповідності висновків суду фактичним обставинам справи в їх юридичному значенні, що здійснюється за допомогою доказів у визначеній законом процесуальній формі»³.

Підтримуємо думку вітчизняного вченого-процесуаліста М. М. Ясинка, який вважає, що «доказування у справах окремого провадження здійснюється відповідно до цивільного процесуального законодавства і має певну процедуру, яка є кожного разу поступальною і має місце в межах процесуальної форми»⁴.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Дата оновлення: 17.07.2025. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

² Чурпіта Г. В. Правове регулювання інституту доказів і доказування у цивільних судочинствах: компаративістичний аспект. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 38–44. (С. 38) URL: <https://visnyk.dnдек.мvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/24/ISSN%2019924437%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%201%20%2821%29%202014>

³ Штефан А. С. Поняття судового доказування в цивільному процесі. *Часопис академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1 (26). С. 64–72. (С. 70) URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/780>

⁴ Теорія доказового права: науково-практичний посібник (*монографія*); за заг. ред. д.ю.н., проф., акад. Академії наук Вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта. 2021. 426 с. (С. 387) URL: <https://jurkniga.ua/contents/teoriya-dokazovogo-prava-naukovo-praktichnyy-posibnik.pdf?srsltid=AfmBOoqrKK5W7sMyfPQdf9eOgIFqrPjmB2CjtYIsMTHTUDwGMTBSjnG13>

Схвалюємо погляд Р. В. Кашперського, що «доказування у справах окремого провадження можна визначити як процесуально-пізнавальну діяльність суду та учасників відповідних справ, що спрямована на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав»⁵.

Особливістю доказування у справах окремого провадження є те, що відповідно до ч. 2 ст. 294 ЦПК України з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 листопада 2023 року у справі № 569/4466/23). Це положення посилює роль суду при розгляді справ окремого провадження, який є досить активним, на відміну від його становища у наказному провадженні. Не можливо не погодитися із думкою вітчизняного вченого-процесуаліста С. Я. Фурси, яка вважає, «що у справах окремого провадження по окремих категоріям справ передбачені певні особливості в процесі доказування: суд має надавати переваги одним засобам доказування перед іншими і по суті ці докази мають вирішальний вплив на судові рішення; суд через пряму вказівку в законі і не зважаючи на позицію заінтересованих осіб зобов'язаний вчинити дії, які спрямовані на забезпечення доказів по справі»⁶. Як зазначає І. В. Удальцова, «виходячи із законодавчо закріпленої можливості суду збирати докази у справі, тим самим пом'якшується обов'язок заінтересованих осіб надавати докази для підтвердження своїх вимог щодо встановлення певних фактів, що є предметом розгляду»⁷. На думку О. О. Коваленко, «предмет доказування в справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб можна розділити на загальний, який є характерним для всіх випадків, тобто за відсутності особливих обставин; і спеціальний, коли ці особливі обставини присутні у справі. Визначені таким чином обставини є кісткою предмета доказування у конкретній справі. Він має загальний характер і конкретизується, виходячи з інших обставин»⁸. Правильне визначення предмета доказування має важливе значення в правосудді, адже воно визначає напрямок судового доказування, а звідси і чіткий вибір засобів доказування.

⁵ Кашперський Р. В. Докази у справах окремого провадження. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. Київ. 2019. 199 с. (С. 123) URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60352ab8-572c-4298-b8ea-ccda2a7cba11/content>

⁶ Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки). К.: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2005. 256 с. (С. 166) URL: <http://librarium.freehostia.com/pravo/cyvproc/09/dokazyfursa.html>

⁷ Окреме провадження: моногр. / В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова ; за ред. В. В. Комарова. Х.: Право, 2011. 313 с. (С. 45) URL: https://library.nlu.edu.ua/BIBLIOTEKA/SAIT/FAKULTET%208/1/Komarov_2011.pdf

⁸ Коваленко О. О. Судовий захист законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. Харків. 2019. 20 с. (С. 13) URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4bae3397-2979-477c-be91-baba0ef538d2/content>

1. Процес доказування у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною

Справи про зміну правового статусу фізичних осіб розглядаються за правилами окремого провадження в порядку цивільного судочинства. Законодавець у чинному процесуальному законодавстві закріплює питання підсудності справ, вичерпне коло заявників, зміст заяви, процесуальний порядок розгляду та вирішення справи, вимоги до ухвалення та реалізації судового рішення (Глава 2 Розділ IV ЦПК України). Стосовно інституту доказування у справах окремого провадження, то традиційною залишається структура процесу доказування, зокрема, суб'єкти, об'єкти, зміст, а також стадії доказування (формування предмета доказування, збір і подання доказів до суду, дослідження доказів та їх оцінка). Суб'єктом доказування був, є і залишається, як і в позовному провадженні, суд, оскільки саме він сприяє учасникам справи у поданні доказів до суду, витребує докази⁹, забезпечує докази, досліджує та оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням. Ці та інші положення посилюють роль суду при розгляді справ окремого провадження, який є досить активним, на відміну від його становища у інших видах провадження. Окрім того, обов'язок по доказуванню покладається на учасників судового процесу, за аналогією із позовним провадженням.

Дієздатність, на відміну від правоздатності, пов'язана з певними якостями фізичної особи: здатністю усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними та передбачати наслідки їх вчинення. Дані якості залежать від віку фізичної особи та стану її психіки. Якщо фізична особа нездатна усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, вона може бути судом обмежена у своїй цивільній дієздатності, або визнана недієздатною. Юридичні процедури, пов'язані з обмеженням чи поновленням прав людини, завжди потребують особливої уваги та ретельності, адже це один із найбільш чутливих і делікатних інститутів цивільного права та цивільного процесу. Одними з таких процедур є обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання особи недієздатною та обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. Це питання часто виникає у зв'язку з необхідністю захисту прав людини, яка через певні обставини не може самостійно діяти у своїх інтересах. Процедура торкається фундаментальних прав людини: здатності розпоряджатися своїми правами, укладати правочини, захисту від зловживань. Водночас законодавство передбачає механізми, які дозволяють повернути дієздатність, якщо обставини, що спричинили її обмеження, змінюються. Правовий статус повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, визначає Цивільний кодекс України (надалі – ЦК України)¹⁰, а визнання недієздатності та обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, поновлення цивільної дієздатності цих осіб здійснюється у порядку, визначеному ЦПК України.

⁹ Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 03 вересня 2025 року у справі № 495/3471/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129980690>

¹⁰ Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Предмет доказування у вказаних справах є надзвичайно складним, оскільки стосується внутрішнього, психічного стану особи. Доведення цього факту вимагає як юридичних, так і спеціальних медичних знань. Детальний аналіз доказування у справах окремого провадження та його складових проводить вчений-процесуаліст М. М. Ясинок, на думку якого, «особливістю судового пізнання є не лише розумова, але й процесуальна діяльність як суду, так і суб'єктів доказового процесу, яка полягає у пошуку, забезпеченні, витребуванні, поданні, дослідженні, оцінці, використанні доказового матеріалу. Однією із складових доказування в окремому провадженні є доказові презумпції. Іншою складовою процесу доказування в окремому провадженні є процесуальні фікції»¹¹.

Центральними фігурами окрім суду залишаються заявники та заінтересовані особи, які з метою встановлення того чи іншого юридичного факту чи стану особи подаватимуть докази до суду. Причому для кожної справи, враховуючи їх особливості, подаватимуться різні докази на підтвердження своїх вимог. Заявник у справах окремого провадження як суб'єкт доказування має обґрунтувати наявність обставин справи, якими він підтверджує свої вимоги, викладені у заяві. Заінтересовані особи, будучи суб'єктами доказування, мають обґрунтувати або спростувати наявність обставин, якими заявник підтверджує вимоги, викладені у заяві, якщо їх інтереси різняться і вони виступають проти встановлення відповідного юридичного факту¹². На думку О. О. Грабовської, «заявники та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження мають права та обов'язки сторін, за винятками встановленими у Розділі IV ЦПКУ. Підсумовуючи, що обсяг прав та обов'язків у сфері доказування сторін у справах позовного провадження та у заявників і заінтересованих осіб у справах окремого провадження в цілому однаковий»¹³. Слід погодитися з висловленою Г. В. Чурпітою думкою про те, «що відповідно до загального порядку розгляду справ окремого провадження, закріпленого у ст. 294 ЦПК України, у таких справах суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування»¹⁴. У даному випадку видається

¹¹ Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія та практика. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук*. Одеса. 2011. 36 с. (С. 15) URL: <https://files01.core.ac.uk/download/50594248.pdf>

¹² Татулич І. Ю. Проблемні аспекти окремого провадження в межах цивільного процесуального законодавства та шляхи їх вирішення. *Цивільний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про цивільне судочинство. Монографія.* / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С. Я., докторки юридичних наук, професорки Бичкової С. С. Київ: Алерта, 2023. 640 с. С. 359–395. (С. 392) URL: <https://doi.alerta.kiev.ua/citationstylelanguage/get/acm-sig-proceedings?submissionId=296&publicationId=329&chapterId=892>; DOI: 10.59835/978-617-566-770-5-2-11

¹³ Грабовська О. О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 504 с. (С. 245) URL: https://jurkniga.ua/contents/dokazuvannya-u-civilnomu-procesi-ukrayini-problemi-teoriyi-i-praktiki.pdf?srsltid=AfmBOoqQ_p1-CP_n0p8mWjRhYClAchDZX1nMAnEJltGCckq3Y6lI3mb8

¹⁴ Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства. *Моногр.* К.: Алерта, 2016. 488 с. (С. 170) URL: <https://alerta.kiev.ua/monografiyi/498-churpita-g-v-zakhist-simejnikh-prav-ta-interesiv-u-poryadku-nepozovnogo-civilnogo-sudochinstva-.html?srsltid=AfmBOoqA4PGIP0C0yv19IY5XDTmPW0pdAoZUZ8ba6taQtaWKc3Fsh1G>

обґрунтованим висновок про те, що змагального процесу, який притаманний позовному провадженню, у справах окремого провадження немає і бути не може в силу правової природи справ окремого провадження, але змагальні права у вигляді подання доказів до суду, різного роду клопотань, зокрема, про витребування доказів, про залучення свідків, призначення експертиз, участь у дослідженні доказів, надання пояснень з приводу фактів (обставин) предмету доказування тощо, реалізуються як заявниками, так і заінтересованими особами. Реалізація зазначеного спектру змагальних прав подекуди супроводжується суперечками між учасниками справи, запереченнями фактів, на які посилається заявник чи заінтересовані особи, доказів, що подані ними в їх обґрунтування тощо. Це може відбуватися як під час дослідження доказів, так і під час судових дебатів. Й це дає привід говорити про те, що елементи змагального процесу в справах окремого провадження все ж такі існують, але не слід отожденовати їх із змагальним процесом у справах позовного провадження, який засновано на спірних правовідносинах та протилежних інтересах¹⁵. Ми погоджуємося із даним твердженням, адже юридичний факт чи стан особи, який встановлюється судом в порядку окремого провадження, не є очевидним. На розгляд суду можуть подаватися будь-які протилежні докази, протилежні думки на підтвердження факту. Звідси, судді слід з'ясувати наявність чи відсутність фактів, прийняти і співставити докази, виявити протиріччя в думках та міркуваннях заявника та заінтересованих осіб, усунути спірність встановлюваних фактів та обставин справи. Тому вважаємо, що «принцип змагальності все ж таки діє при вирішенні справ окремого провадження, але по-особливого, оскільки він, в першу чергу, реалізується у правах заявника та заінтересованих осіб. Так, заявник має право подавати докази, брати участь в їх дослідженні, заявляти клопотання, давати усні і письмові пояснення, подавати доводи і міркування, заперечення, доводити суду свої вимоги та ін. Не слід заперечувати і той факт, що даний принцип реалізується не у всіх справах окремого провадження. Найчастіше він проявляється у справах про визнання фізичної особи обмежено дієздатною та недієздатною, надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, встановлення факту каліцтва, адже залучені до участі у справі заінтересовані особи можуть спростовувати ці факти»¹⁶.

Обґрунтованою є позиція вітчизняних вчених-процесуалістів стосовно «безспірності» справ про дієздатність, коли особа внаслідок цього позбавляється повної дієздатності та обмежується в праві витрачати кошти, укладати договори. При розгляді таких справ сама особа, щодо якої відкрито справу, може оспорювати подану заінтересованими особами заяву, тобто спорити по суті

¹⁵ Грабовська О. О. Специфіка реалізації змагальних прав у справах окремого провадження в цивільному судочинстві. *Київський часопис права*. 2025. № 2. С. 96–105. (С. 102) URL: <https://kyivchasprav.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/622/590>; DOI <https://doi.org/10.32782/kli/2025.2.11>

¹⁶ Татулич І. Ю. Процесуальні особливості розгляду та вирішення справ окремого провадження. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682 С. 76–80. (С. 78)URL:<https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4381/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

справи, але з певними обмеженнями, що стосуються стану її здоров'я¹⁷. Погоджуємося з цим положенням щодо неможливості характеризувати окреме провадження як «безспірне», особливо у даних справах.

Вірно зазначає М. М. Ясинок, стверджуючи, «що законодавець у справах окремого провадження встановлює за кожною справою свій конкретний процесуальний стандарт для всіх заявників, і саме цим доказування окремого провадження відрізняється від доказування в позовному, адміністративному чи господарському судочинстві»¹⁸. В той же час, для окремого провадження характерним є той факт, що заявники збирають не просто докази, а конкретні дані, які визначені безпосередньо в цивільному процесуальному законодавстві. Законодавець, таким чином, заздалегідь відніс їх до належних та допустимих доказів.

Стосовно стандартів доказування у даних справах, то він, безумовно, залежатиме від вимоги, з якою заявник звертатиметься до суду. Якщо розглядається справа про обмеження дієздатності особи чи визнання її недієздатною, то суд, встановивши, що існують достатні дані, які свідчать про психічний розлад, признає судово-психіатричну експертизу для встановлення психічного стану особи. Такими даними можуть бути довідка про стан здоров'я, виписка із історії хвороби та інші документи, видані лікувально-профілактичними закладами. Як зазначено у ст. 7 ЗУ «Про психіатричну допомогу», «забороняється визначати стан психічного здоров'я особи та встановлювати діагноз психічних розладів без психіатричного огляду особи, крім випадків проведення судово-психіатричної експертизи посмертно»¹⁹. У випадку звернення до суду із заявою про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, заявник має довести обставини, що свідчать про психічний розлад, чи обставини, що підтверджують дії, внаслідок яких особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми, поставила себе чи свою сім'ю, осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище. В даній ситуації виникає проблема, яка впливає на процес доказування – нечіткість критеріїв обмеження дієздатності. Зі змісту ЦК України (ст. 36) та ЦПК України (ст. 297) впливає, що обмеження дієздатності або її визнання недієздатною базується на медичному та юридичному аспектах. Медичний аспект характеризується «психічним розладом» чи «зловживанням алкоголем або наркотичними засобами». Однак поняття «психічний розлад» є занадто загальним. У сучасній медичній практиці існує класифікація психічних розладів. Проте ні ЦК України,

¹⁷ Фурса С. Я., Фурса Є. І., Дика А. О. Спір про право у цивільному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження: *монографія*. Київ: Алерта, 2021. 288 с. (С. 236) URL: https://alerta.kiev.ua/monografiyi/739-fursa-s-ya-fursa-e-i-dika-a-o-spir-pro-pravo-u-civilistichnomu-procesi-notariat-sud-vikonavche-provazhennya.html?srsltid=AfmBOoHF5HfOQ9VOf1D-E_YHS-sD7c31tL9IHn8pCO11GGuiVF3wIi

¹⁸ Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): *Монографія*. К.: Алерта, 2014. 385 с. URL: https://alerta.kiev.ua/monografiyi/326-yasinok-m-m-osoblivosti-okremogo-provazhennya-u-civilnomu-procesualnomu-pravi-ukrayini-teoretiko-pravovij-aspekt.html?srsltid=AfmBOoqEzF7_T3peNup23GsT2noEDFnx99gpffOlcyopGKIU4H4pokS

¹⁹ Про судову практику в справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним: Постанова Пленуму Верховного суду України № 3 від 28.03.72. Верховний Суд України. 1972. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-72#Text>

ні ЦПК України не посилаються на жодні стандарти, що дає можливість для суб'єктивного тлумачення, що є психологічним розладом та нерівністю в судовій практиці. Щодо юридичного аспекту, а саме можливості особи усвідомлювати власні дії та керувати ними, то такі можливості можуть бути відсутні частково або повністю, що зумовлено саме характером та ступенем розладу психічної діяльності. Правильно зазначають Г. М. Бойченко та С. С. Шум, що «визнання особи недієдатною – це не тільки визначення стану здоров'я, але й складне юридичне поняття, яке містить в собі два критерії: медичний та юридичний (психологічний). Під медичним критерієм слід розуміти «хронічний, стійкий психічний розлад». Другий, юридичний (психологічний) критерій, вказує на нездатність особи усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Але чіткого категоричного розмежування юридичного (психологічного) та медичного критеріїв існувати не може. Не кожний психічний розлад призводить до нездатності особи приймати участь у цивільних правовідносинах»²⁰. Наприклад, деякі психічні розлади не обов'язково унеможливають здатність людини діяти в окремих сферах (управління майном, виконання договорів тощо), але всеодно можуть призводити до загального обмеження дієздатності. Відтак, не визначено чітких показників, які суд має враховувати під час оцінки доказів. Наприклад, що є достатнім доказом зменшення спроможності особи діяти в інтересах себе чи інших, яка роль висновків експертів і чи можуть вони бути оскаржені іншими спеціалістами? Дані поняття містять визначення в ЗУ «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 р. № 1489-III. Також Закон закріплює і інститут презумпції психічного здоров'я людини (ст. 3). Поняття наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів викладено в ЗУ «Про обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів». Вірно зазначає М. М. Ясинюк, «що для визнання особи обмежено дієздатною окрім наявності таких фактів повинна мати місце і соціальна складова»²¹.

Окрім обставини про психічний розлад, на практиці важко інколи доказати факти про те, як фізична особа поставила себе чи свою сім'ю у скрутне матеріальне становище. Водночас, у законодавстві немає строків (тривалості часу) зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми, після спливу яких особу можна обмежувати у дієздатності. Непоодинокими у судовій практиці є випадки, коли суб'єкти звертаються до суду із заявою про визнання особи недієдатною, не маючи для цього об'єктивних підстав, і не з метою охорони та захисту її прав, а з ціллю перешкодити власнику розпоряджатися своїм майном або набути можливість управляти майном недієздатного, обмеженого у дієздатності як його опікуни чи

²⁰ Бойченко Г. М., Шум С. С. Правові та процесуальні аспекти визнання особи недієдатною. *Форум права*. 2011. № 1. С. 94–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_19

²¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: Вид. 4-те, перероб. та доп. / За заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2024. 928 с. (С. 626) URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%A6%D0%9F%D0%9A%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%20\(2024\)%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%A6%D0%9F%D0%9A%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%20(2024)%20(1).pdf)

підкувальники. Безумовно, такі дії, вчинені стосовно особи, яка розуміє значення своїх дій та може керувати ними, можуть порушувати її права на повагу до гідності та честі (ст. 297 ЦК України), призвести до душевних страждань (пункт 2, 4 ч. 2 ст. 23 ЦК України). Тому якщо суд відмовляє у задоволенні заяви та визнає заявника таким, що діяв недобросовісно, фізична особа має право претендувати на відшкодування від заявника моральної шкоди. Крім того, недобросовісність заявника є підставою для стягнення з нього судових витрат (ч. 3 ст. 299 ЦПК України).

Згідно постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним» № 3 від 25.05.1998 зазначено, «що даними про психічну хворобу можуть бути довідки про стан здоров'я, виписка з історії хвороби й інші документи, видані лікувальні-профілактичними закладами». Разом з тим, на сьогодні при зверненні із заявою про визнання фізичної особи недієздатною вимога про необхідність подавати разом із заявою докази, що підтверджують викладені в заяві обставини (ч. 2 ст. 83 ЦПК України), не має застосовуватися. Так, ВС у складі Касаційного цивільного суду у справі № 569/4466/23 виніс принципове рішення щодо розподілу тягаря доказування в окремому провадженні, що суттєво спрощує доступ до правосуддя для заявників. Суди першої та апеляційної інстанцій раніше помилково вимагали від заявників подавати докази (наприклад, виписки з історії хвороби чи довідки про облік) разом із заявою і повертали її у разі відсутності таких документів, посиляючись на загальні правила змагальності. Верховний Суд скасував такі рішення, встановивши, що у справах про визнання фізичної особи недієздатною не вимагається подання разом із заявою доказів, що підтверджують викладені обставини²². Верховний Суд зазначив, що «ч. 3 ст. 297 ЦПК України не містить такої вимоги, і відповідно, ч. 2 ст. 83 ЦПК України (про обов'язок додавати докази до заяви) не має застосовуватися до цієї категорії справ. Така позиція суду свідчить про те, що в окремому провадженні, особливо спрямованому на захист вразливих суб'єктів, суд перебирає на себе активну (слідчу) функцію у збиранні доказів, зокрема шляхом обов'язкового призначення експертизи, що являє собою суттєвий відступ від класичних принципів змагальності (ст. 12 ЦПК України). Його необхідність обумовлена тим, що заявники (часто члени родини) до початку судового розгляду, зазвичай, не мають повного доступу до медичної документації особи, тоді як суд, ініціюючи експертне дослідження, забезпечує належне та повне збирання необхідної доказової бази»²³. У випадку пред'явлення заяви із порушенням вимог, суддя за загальними правилами постановлятиме ухвалу про залишення заяви без руху²⁴.

²² Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 30.11.2023 у справі № 569/4466/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115409101>

²³ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII: станом на 27 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

²⁴ Ухвала Пересіпського районного суду міста Одеси від 18 серпня 2025 р. Справа № 523/16258/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129691011>

Судова практика виробила правило, за яким відсутність висновку судово-психіатричної експертизи у справах про визнання особи недієздатною є безумовним приводом для скасування рішення. На практиці призначення та проведення такої експертизи може затягнутись на деякий час, тому краще звертатись в експертні установи безпосередньо до подання заяви в суд та самостійно, без призначення суду, проводити таку експертизу в порядку ст. 106 ЦПК України (учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення). При наявності висновку, справи про визнання особи недієздатною, встановлення опіки і призначення опікуна розглядаються швидше. При вирішенні питання призначення експертизи варто звертати увагу та обґрунтувати суду те, що заявник звільняється від сплати за проведення такої експертизи, так як на практиці не всі суди на це зауважують та покладають оплату на заявника. Згідно із Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»²⁵, «держава гарантує безоплатне проведення судово-психіатричної експертизи та пов'язаних з ними досліджень». Проте, незважаючи на цю законодавчу гарантію, існують значні системні проблеми у її практичній реалізації. Багато фахівців вказують на відсутність належного механізму компенсації витрат за проведення судово-психіатричної експертизи. На практиці нерідко вимагається оплата експертизи, що створює прямий фінансовий бар'єр для реалізації конституційного права на опіку та захист. Недосконалість цього механізму перетворює державну гарантію на «фіктивну» норму, що вимагає внесення чітких змін у бюджетне законодавство. Відсутність чіткого та належного механізму компенсації витрат за проведення судово-психіатричної експертизи залишається значним бар'єром, що прямо суперечить державній гарантії безоплатності і створює перешкоду для доступу до правосуддя, особливо у провадженні про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення в дієздатності, де експертиза є обов'язковою.

Відповідно до ст. 109 ЦПК України «у разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також, яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні». Підтвердженням цього є Постанова ВС Касаційного цивільного суду від 26 червня 2024 року²⁶.

Європейський суд з прав людини в рішенні від 27 березня 2008 року у справі «Штукатуров проти Росії» (заява № 44009/05) зазначив, що, «вирішуючи справу про визнання особи недієздатною виключно на підставі письмових доказів, не побачивши і не почувши особу, суд порушив її право на справедливий судовий розгляд, передбачене ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Тому діюче законодавство передбачає, що дані справи розглядаються за участю такої особи, стосовно якої

²⁵ Обмеження та поновлення дієздатності: НААУ пропонує усунути прогалини. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/9973-obmezhennya-ta-ponovlennya-diezdatnosti-naau->.

²⁶ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 червня 2024 року у справі № 175/1741/18 URL: <https://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=120150582&from=360>

розглядається справа про визнання її недієздатною. Також її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції (ч. 1 ст. 299 ЦПК України). Про необхідність надання доступу до суду навіть особам, які вже визнані недієздатними, відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції наголошується у рішенні ЄСПЛ від 30 травня 2013 року у справі «Наталія Михайленко проти України» (заява № 49069/11). Аналогічного висновку ЄСПЛ дійшов і у справі «Анатолій Руденко проти України» про порушення Україною ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року у зв'язку з триманням заявника у психіатричній лікарні та «безпідставним недопущенням такої особи до судового провадження, а також не надання експертами жодних пояснень, чому психічний стан заявника вважався таким, що не дозволяє йому ефективно брати участь у судових засіданнях» (п. 114)²⁷.

Конституційний Суд України у Рішенні від 1 червня 2016 року у справі № 2-рп/2016 зазначив, що «недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод; хоча за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації».

Одним з важливих моментів є те, що строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років (ч. 6 ст. 300 ЦПК України). Для того, щоб продовжити строк дії цього рішення опікун має право подати відповідне клопотання не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до закінчення такого строку, яке повинно містити обставини, що свідчать про продовження хронічного, стійкого психічного розладу, підтверджені відповідним висновком судово-психіатричної експертизи (ч. 7, 8 ст. 300 ЦПК України). Отже, законодавець ускладнив процедури тим, що подаючи таке клопотання опікун має перед цим провести судово-психіатричну експертизу за власний рахунок і вже потім намагатись в судовому порядку компенсувати понесені витрати. Імперативні положення про проведення експертизи при встановленні недієздатності та при продовженні дії рішення про недієздатність особи потребують внесення змін, адже в такій редакції вони створюють невинуваті штучні перепони для визнання недієздатними осіб, які, наприклад, мають такі психічні розлади, що, на жаль, носять стійкий характер та не можуть бути усунені.

Правове положення частиностої та сьомої статті 300 ЦПК України про встановлення строку дії рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною, загалом відповідає стандартам міжнародно-правового регулювання захисту прав недієздатних осіб. Проте як засвідчує практика, не повною мірою узгоджується з принципом правової гнучкості, відповідно до якого засоби для захисту та інші правові засоби, доступні для захисту особистих та економічних інтересів недієздатних дорослих осіб, мають бути достатніми за своїм обсягом і достатньо

²⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Анатолій Руденко проти України» (заява № 50264/08) від 17 квітня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. С. 449. Ст. 2221.

гнучкими для того, щоб на відповідному рівні застосовувати юридичні засоби до осіб із різним ступенем обмеження дієздатності, який закріплено у Принципах правового захисту недієздатних дорослих осіб, затверджених 23.02.1999 р. Комітетом Міністрів Ради Європи (Рекомендація № R(99)4).

Зі змісту статті 39 ЦК України вбачається два критерії психічного розладу, які є підставою для визнання особи недієздатною: хронічність та стійкість психічного розладу, наявність і ступінь вираженості яких встановлюється згідно з висновком експертизи. Вимога для всіх недієздатних осіб проходити через два роки чергове підтвердження у судовому порядку вказаного статусу, є обтяжливою і недоцільною. Тобто, для «підтримання» юридичного статусу недієздатності фізичної особи необхідно після набрання законної сили судовим рішенням (про визнання недієздатності) кожні два роки звертатися до відповідного суду, який ухвалив зазначене рішення, з клопотанням про продовження його строку дії.

У своїй доповіді Уповноважений ВРУ з прав людини каже, що «доцільно для таких категорій осіб у висновку СПЕ вказувати про строковий та безстроковий характер психічного розладу. З огляду на це вбачається за необхідне визначити у чинному законодавстві України диференційований підхід щодо встановлення строків для визнання фізичної особи недієздатною (на підставі медичних ознак розвитку психічного розладу у особи). В Україні необхідно запровадити механізм індивідуальної оцінки кожної особи із психічними розладами і прийняття максимально індивідуалізованих рішень стосовно можливостей кожної окремої особи приймати усвідомлені рішення у тій чи іншій сфері життя. Кожне конкретне обмеження, що накладається на таку особу, має ґрунтуватися на вивченні її ситуації та як наслідок – установленні строків недієздатності для кожної особи індивідуально». Законодавець, на думку доповідача, передбачав, що зазначену норму буде спрямовано на відновлення прав та отримання позитивного ефекту для тих недієздатних осіб, які не отримали належного захисту, зокрема й через зловживання з боку опікунів. Аналіз документів, наявних в особових справах осіб, які перебувають на обліку в органах опіки та піклування, свідчить, що опікуни звертаються до суду із клопотанням про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною переважно за 15 днів до закінчення строку дії рішення суду (згідно з вимогами частини сьомої статті 300 ЦКУ такий строк є граничним для подання відповідного клопотання). Нове рішення суд виносить у переважній більшості через 6-12 місяців після закінчення строку дії попереднього судового рішення. У цей період особи перебувають у невизначеному статусі (формально вони є дієздатними, де-факто – ні) та можуть не усвідомлювати значення своїх дій, а такий стан цих осіб може бути використаний іншими особами всупереч їхнім інтересам. Мін'юст називає таку ситуацію «сірою зоною» у законодавстві²⁸.

²⁸ Спеціальна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини «Щодо стану додержання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану». (С. 25–26) URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/C%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8CWeb.pdf>

Найбільш гострою системною проблемою, що залишається невирішеною, є правовий статус осіб, визнаних недієздатними до 2017 року, коли законодавство ще не передбачало обов'язкового обмеження строку дії рішення двома роками. Науковці слушно зазначають, що «чинні ст. 295–300 ЦПК не передбачають обов'язкового перегляду судових рішень, винесених до 2017 року, в яких не було зазначено строку дії, що створює умови для невизначеності у правовому статусі цих осіб, багато з яких де-юре досі перебувають під «вічною» опікою. Недотримання вимоги про обов'язковий перегляд цих безстрокових рішень фактично є продовженням структурного порушення, схожого на те, що було констатовано у справі «Наталія Михайленко проти України». Держава, навіть змінивши закон, не забезпечила ефективного перехідного механізму для відновлення прав тих, хто потрапив під дію старої, неконвенційної норми. Вирішення цієї проблеми вимагає законодавчого зобов'язання органів опіки або судів ініціювати ревізію таких рішень»²⁹.

Наступною групою учасників справ окремого провадження і, відповідно, суб'єктами доказування є органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 56–57 ЦПК України). Вказані суб'єкти сприяють судовому захисту прав, свобод та інтересів інших осіб, які не можуть самостійно захистити свої права, свободи та інтереси у випадках, встановлених законом³⁰. Метою цього інституту є надання допомоги, сприяння у судовому захисті особам, які з певних причин (стан здоров'я, матеріальний стан, похилий вік тощо) не можуть самостійно захистити свої права, свободи чи інтереси. Отже, участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, сприяє виконанню вимог закону про справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд цивільних справ, а також ухваленню судових рішень, що ґрунтуються на законі³¹.

Новелою в цих справах стала обов'язкова участь адвоката при розгляді таких справ (ч. 1 ст. 299 ЦПК України). Роль адвоката в наданні правової допомоги пов'язана з виконанням функцій. Так, превентивна функція полягає у наданні консультацій клієнтам стосовно правил поведінки під час розгляду справи. Це дозволяє останньому підвищити власний рівень праворозуміння, під час судового засідання вибудувати належну лінію захисту, дотримуватися процесуального порядку поведіння у суді. Відновлювальна функція тісно пов'язана із представницькою, оскільки у результаті представництва інтересів довірителя адвокат за допомогою власного досвіду, спеціалізації, стажу роботи та правових інструментів може поновлювати порушені права, свободи, законні інтереси клієнта. Крім цього, відновлювальна функція може реалізовуватися

²⁹ Хорошенко О. В. Окремі питання визнання особи недієздатною. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 126–131. (С. 127–128). URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/21.pdf; DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.19>

³⁰ Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: *монографія* / За заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса: Юридична література, 2017. 212 с. (С. 78) URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/878a36cc-35ee-485b-8af4-5a4adcb2883b>

³¹ Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / С. С. Бичкова. К., 2011. 519 арк. (С. 289) URL: https://uacademic.info/ua/document/0511U000961#google_vignette

й у випадку, коли адвокат надає консультації особі стосовно її дій і поведінки у тих чи інших ситуаціях³².

Якщо особа немає свого адвоката, то їй надаватиметься безоплатна правова допомога на умовах Pro bono, тобто на громадських засадах, яка виступає одним з найважливіших правових засобів, необхідним елементом механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина³³. Безоплатна правова допомога, яку надають адвокати є видом державної гарантії та полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Актуальність цього питання обумовлюється соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві. Надання правової допомоги особам, що її потребують, є не тільки частиною державних гарантій із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів, але і важливим елементом соціальної політики держави в цілому. Це позитивний обов'язок держави, який визначається як внутрішнім законодавством, так і міжнародним правом. Представництво адвокатом є певною гарантією забезпечення права на професійну правничу допомогу, адже для ефективної реалізації представницьких функцій необхідний певний обсяг знань у галузі права, відповідна кваліфікація та досвід³⁴. Це сприятиме ефективному забезпеченню прав і гарантії учасників процесу та реалізації права на справедливий суд, адже адвокатура займала й займає провідне місце в правозахисній системі громад суспільства в Україні. Юридична допомога, що надається саме адвокатом, відрізняється особливою якістю – кваліфікованістю. Кваліфікована юридична допомога – це об'єктивно зумовлена впорядкована, цілеспрямована діяльність особливого суб'єкта – адвоката, що носить системний характер³⁵. Заслуговує на увагу думка М. Ю. Мерцалова, який підтримує в даних категоріях справ обов'язкову участь адвоката. Так, «упровадження обов'язкової участі адвоката в цьому виді окремого провадження стало б більш ефективним засобом забезпечення захисту прав та свобод цієї категорії осіб та засобом належної правничої допомоги. Обов'язкова участь адвоката в процесі оновлення цивільної дієздатності гарантувала б отримання недієздатними особами професійної правничої допомоги»³⁶.

³² Єфіменко М. Ю. Функції адвоката у цивільному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 4. Т. 1. С. 124.

³³ Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 14 травня 2025 року у справі № 464/2684/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127313430>

³⁴ Шпак М. В. Проблемні аспекти оновлення законодавства України в аспекті професійного представництва адвоката у цивільному процесі. *Проблеми законності: зб. наук. пр.* Харків, 2017. Вип. 136. С. 82–88. (С. 88). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_11; DOI: 10.21564/2414-990x.136.84204

³⁵ Татулич І. Ю. Участь адвоката у справах про примусове здійснення певних правових дій у цивільному судочинстві. *Topical Issues of Procedural Law in Ukraine: Scientific monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2025. 920 p. С. 824–852. (С. 849). URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/576/15517/32758-1>; DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-538-9-31>

³⁶ Мерцалов М. Ю. Участь адвоката в окремому провадженні щодо визнання фізичної особи недієздатною. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. С. 53–56. (С. 54–55) URL: <http://apnl.dnu.in.ua/2019/16.pdf>

Щодо інших учасників судового процесу (ст. 65 ЦПК України), то в теорії цивільного процесу ведуться певні дискусії з питання, чи є вони суб'єктами доказування. Цілком погоджусь із позицією Н. В. Волкової, яка не відносить їх до суб'єктів доказування, оскільки вони не мають юридичної заінтересованості в результатах розгляду справи, вони залучаються судом для сприяння правильному та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ, а також не здійснюють жодних дій щодо доказування³⁷.

Враховуючи наше сьогодення, непоодинокими є випадки звернення до суду із заявами про визнання фізичної особи недієздатною, встановлення опіки та призначення опікуна, яким є військовий і несе військову службу. Це питання є актуальним, оскільки потребує з'ясування, чи є зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню для виконання особою обов'язків як опікуна. Відповідно до статті 26 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», однією з підстав звільнення з військової служби під час воєнного стану є опіка над особою з інвалідністю, визанною судом недієздатною. Як показує судова практика, в більшості випадків, суди частково задовольняють такі заяви: визнають осіб недієздатними, а в задоволенні іншої частини вимог – щодо призначення опікуна відмовляють³⁸.

Як вважають практики, «звільнення від мобілізації у разі призначення військовозобов'язаного опікуном полягає в наступному. Насамперед військовослужбовець подає командирю відповідний рапорт та документи, що підтверджують підстави звільнення. В даному випадку – це рішення суду про визнання особи недієздатною, встановлення опіки і призначення опікуна, яке вступило в законну силу, тобто через 30 днів після його проголошення. Строки розгляду рапорту, який подається на звільнення, не передбачені чинним законодавством, але на практиці такий строк може складати від 1-го тижня до 2-х місяців. При цьому, під час дії воєнного стану в Україні військовослужбовець зобов'язаний з'являтися до військкомату кожні 6 місяців та надавати довідку, видану органом опіки та піклування, про те, що він дійсно є опікуном, як було зазначено у відповідному рішенні суду»³⁹.

Як показує судова практика, діючий військовослужбовець може бути опікуном недієздатної особи лише у разі звільнення з військової служби. У Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону № 13054, яким зміною до ст. 63 ЦК України пропонується встановити, що «проходження особою військової служби не може бути підставою для відмови у її призначенні

³⁷ Волкова Н. В. Концептуальні засади судового доказування у цивільному судочинстві та необхідність вдосконалення законодавства, що їх регламентує. *Цивільний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про цивільне судочинство. Монографія.* / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С.Я., докторки юридичних наук, професорки Бичкової С.С. Київ: Алєрта. 2023. 640 с. С. 232–271. (С. 253) URL: <https://doi.alerta.kiev.ua/catalog/chapter/296/875>; DOI: <https://doi.org/10.59835/978-617-566-770-5-1-7>

³⁸ Постанова Верховного Суду від 27.02.2025 у справі № 344/2344/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125498456>.

³⁹ Цимановська А. Звільнення від мобілізації. Як визнати особу недієздатною та оформити опіку. URL: <https://attorneys.ua/publication/zvlnennya-vid-mobilizacziyi-yak-vyznaty-osobu-nediyezdatnoyu-ta-oformyty-opiku/>

опікуном або піклувальником». При цьому ВС у постанові від 27 листопада 2024 р. у справі № 341/1526/23 вказав, «що обов'язковою умовою призначення судом конкретної фізичної особи опікуном над недієздатною фізичною особою є наявність подання органу опіки та піклування щодо доцільності призначення саме цієї особи опікуном. Водночас сам собою факт проходження особою військової служби не може слугувати підставою для відмови у призначенні її опікуном, оскільки законодавством України не запроваджено особливого порядку для встановлення опіки під час воєнного стану та не встановлено імперативної заборони щодо призначення мобілізованого військовослужбовця опікуном над недієздатною фізичною особою».

2. Предмет доказування у справах про обмеження фізичної особи у відвідування гральних закладів та участі в азартних іграх

Справи про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх є відносно новими для національної правозастосовної практики і, водночас, надзвичайно складним інститутом цивільного процесуального права. У ЦПК України цю справу виділено в окремій Главі 2-1. Згідно з рекомендацією Європейської Комісії від 2014 року, «країни Європейського Союзу (ЄС) повинні забезпечити наявність механізмів, які дозволяють як самим гравцям, так і їхнім родичам або опікунам, звертатися із заявами про самообмеження доступу до азартних ігор. Рекомендації також передбачають створення заходів, спрямованих на запобігання участі неповнолітніх у азартних іграх, а також зобов'язання операторів моніторити поведінку гравців, щоб вчасно виявити проблеми, пов'язані із залежністю. Що стосується нашої країни, то протягом тривалого часу діяльність гральних закладів в Україні була незаконною, а участь в азартних іграх забороненою. Водночас, з метою пошуку шляхів забезпечення протидії лудоманії й убезпечення громадян від надмірної захопленості азартними іграми в Україні було прийнято Закон, яким було легалізовано гральний бізнес»⁴⁰. Відповідно до ЗУ «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор»⁴¹ від 14 липня 2020 року, зазначається, що «азартна гра – будь-яка гра, умовою участі в якій є внесення гравцем ставки, що дає право на отримання виграшу (призу), імовірність отримання і розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також знань і майстерності гравця». Закон також визначає поняття грального закладу, тобто це може бути «гральний заклад казино, зал гральних автоматів, або букмекерський пункт». Важливим є те, що розміщення таких закладів та умови їх діяльності суворо регулюються законом.

⁴⁰ Васильєва-Шаламова Ж. В. та Буткевич А. В. Проблема визначення осіб, які можуть бути заявниками у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх у цивільному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 6 С. 14–18. (С. 14) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/5.pdf; DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.6/03>

⁴¹ Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14 липня 2020 року. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>

Щодо терміна «ігроманія», то він зазначається в Інформаційній довідці про дотримання законодавства у сфері захисту суспільної моралі при обігу комп'ютерних ігор на території України, виданої Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі від 09.04.2013 року. Отже, ігроманія (ігрова залежність, лудоманія, гемблінг) – захворювання, яке характеризується великою і невтомною патологічною тягою до азартних ігор. Лудоманія – це хвороба (офіційний медичний діагноз), яка внесена до DSM-IV – Міжнародний довідник класифікації захворювань⁴². Відповідно до рішення Всесвітньої організації охорони здоров'я до переліку психічних захворювань під міжнародним кодом F63.0 було включено лудоманію (гемблінг) та схильність до азартних ігор. Основна ознака лудоманії полягає у частих повторних епізодах азартної гри, які домінують у житті особи на шкоду соціальним, професійним, матеріальним та сімейним цінностям та зобов'язанням⁴³.

Щодо предмета доказування в таких справах, то він залежатиме як від обставин справи, так і від заявників, які подаватимуть заяву (ч. 300-2 ЦПК України). На наш погляд, законодавець в змісті цієї норми не дає чітко відповіді на питання щодо кола заявників. Не зовсім зрозуміло хто вправі звертатися до суду – це законні представники особи, яку слід обмежити, чи законні представники самих членів сім'ї? Виходячи зі змісту цієї норми, ми розуміємо, що це стосується законних представників такої особи. Однак, враховуючи, що гравцями відповідно до Закону можуть бути особи з 21 року, то вони, однозначно, не можуть мати вже законних представників. Тому законне представництво особи, щодо якої здійснюється обмеження доступу до азартних ігор, неможливе взагалі. Законний представник може бути виключно у заявника та заінтересованої особи, але не у тієї, яку бажають обмежити, а будь-якої іншої особи (наприклад, неповнолітньої дитини гравця, утримання, невіддатного члена сім'ї гравця).

Доречним в аспекті аналізу зазначених норм є питання щодо реалізації в цих справах договірного представництва, а саме за участі адвоката. Як стверджують І. Ю. Татулич, Н. М. Савчин, «безпосередня участь адвоката як договірного представника при розгляді та вирішенні справ окремого провадження дозволить особі, яка звертається до суду, оперативню та якісно підтвердити наявність або відсутність юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи, або оспорення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав, або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Беручи участь у справі, кожен адвокат, враховуючи матеріально-правову природу справ окремого провадження, професійно з'ясує суб'єктний склад учасників справи, зміст та вимоги до заяви, підсудність справи, зміст своїх процесуальних дій на стадіях розгляду та вирішення справи, чим забезпечить не тільки правничу допомогу учасникам

⁴² Довідка про дотримання законодавства у сфері захисту суспільної моралі при обігу комп'ютерних ігор на території України № 1 від 09.04.2013. Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr001623-13#Text>

⁴³ Розлади звичок і потягів (F63). МКБ-10 Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду. 2019. URL: <https://mkb-10.com/index.php?pid=4345>.

справи, а їй сприятиме суду у повному, всебічному та об'єктивному дослідженню обставин справи, належній оцінці доказів у справі та ухваленню законного та обгрунтованого рішення»⁴⁴.

Безумовно, заслуговує на увагу думка А. С. Іванової, яка пояснює: «що стосується договірної представництва, то з урахуванням особливостей інституту обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх встановлено, що з метою забезпечення максимального балансу «процесуальних сил» між заявником та обмежуваною особою необхідним є запровадження обов'язкової участі адвоката як представника за договором обмежуваної особи, тобто за результатами проведеного дослідження пропонується поширити дію ч. 5 ст. 293 ЦПК України на п. 1-1 ч. 2 ст. 293 ЦПК України»⁴⁵. Таким чином, зміст ч. 1 ст. 300-4 ЦПК України пропонуємо доповнити обов'язковою участю адвоката при розгляді справи за аналогією із іншими справами окремого провадження.

Зміст такої заяви передбачений як в Законі, так і в ЦПК України, ст. 300-3 якого закріплює обставини, що підтверджують підстави для обмеження фізичної особи у відвідування гральних закладів та участі в азартних іграх. До кожної із перелічених обставин буде різнитися предмет доказування. Кожен пункт заяви має містити докази, що будуть обгрунтовувати підстави обмеження, а також строки такого обмеження, який згідно п. 13 Закону може бути від шести місяців до трьох років. Якщо особи, які можуть бути заявниками зверталися до Уповноваженого органу із заявою про внесення в Реєстр осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх у відповідності до п. 12 Закону, то такі докази потрібно надати суду. Якщо до ухвалення рішення суду особа уже обмежена Уповноваженим органом на відвідування гральних закладів та участі в азартних іграх до шести місяців (п. 11 Закону), в такому разі потрібно надати витяг із Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та участь у азартних іграх. Якщо ж особа самостійно подала заяву до Уповноваженого органу про самообмеження на відвідування гральних закладів, то до суду подається витяг із офіційного веб-сайту Уповноваженого органу.

Реальна практика доводить, що такі справи, наразі, часто розглядаються в українських судах. Наприклад, до суду звернувся із заявою батько, оскільки протягом тривалого часу син постійно грає в азартні ігри на ігрових автоматах, в ігрових залах, в інтернеті. Для цього він бере кошти в кредит у банках, різних кредитних установах під великі відсотки, а потім програє та не може повернути. Своєю поведінкою син ставить у важке матеріальне становище сім'ю, оскільки він змушений сплачувати кредитні кошти із великими

⁴⁴ Татулич І. Ю., Савчин Н. М. Участь адвоката у справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С.112–116.(С.115). URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/12833/27.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/25>

⁴⁵ Іванова А. С. Представництво у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 36 (75). 2025. №3. С. 48–52. (С. 51) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/3_2025/10.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/08>

відсотками. Згідно з висновком судово-психіатричного експерта, вбачається, що ОСОБА_2 виявляє ознаки патологічного потягу до азартних ігор. За психічним станом підекспертний може усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльність), проте наявний психічний розлад істотно впливає на його здатність керувати ними. Рішенням Луцького міськрайонного суду Волинської області 19 червня 2020 року по справі № 161/20102/19 заяву задоволено.

Погоджуємося із думкою Ж. В. Васильєвої-Шаламової, «що таке негативне явище як зловживання азартними іграми набуло ще більших обертів у зв'язку з довготривалим військовим станом, у якому знаходиться наша країна. Українці опинилися у складних психологічних, економічних та побутових умовах, хапаються за можливість швидкої наживи, витрачають гроші і деякі навіть останні на відвідування гральних закладів, беруть займи, оформлюють кредити, однак, це не призводить до бажаного результату, чим ставлять себе та свою сім'ю та близьких у ще більш скрутне матеріальне становище. Тому в умовах сьогодення актуальним постає питання щодо обмеження фізичних осіб у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх у судовому порядку»⁴⁶.

Станом на сьогоднішній день є проблема призначення та проведення відповідної судово-психіатричної експертизи з виявлення патологічного потягу до азартних ігор за відсутністю згоди особи, відносно якої ставиться питання про визнання її обмежено дієздатною, та достатніх даних про психічний розлад здоров'я такої фізичної особи. Чинне законодавство встановлює презумпцію психічного здоров'я людини, якщо інше не буде встановлено в законному порядку. Психіатричний огляд особи, яка досягла 14 років, проводиться лікарем-психіатром за її усвідомленою письмовою згодою⁴⁷. Відмова у задоволенні клопотання про призначення експертизи позбавляє подальший розгляд справи сенсу, тому що відсутність у справі судово-психіатричної експертизи буде мати своїм наслідком залишення заяви про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи без задоволення⁴⁸. В науковій літ пропонували внесення змін до чинного законодавства щодо визначення обмеженням цивільної дієздатності внаслідок зловживання азартними іграми та можливості проведення досліджень лікарем-психіатром особи, що зловживає азартними іграми без її згоди⁴⁹.

⁴⁶ Васильєва-Шаламова Ж. В. та Буткевич А. В. Проблема визначення осіб, які можуть бути заявниками у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх у цивільному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 6 С. 14–18. (С. 15) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/5.pdf; DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.6/03>

⁴⁷ Про психіатричну допомогу: Закон України № 1489-III від 22.02.2000. Верховна Рада України. 2000. № 19. Ст. 143. (в чинній редакції від 20.12.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>

⁴⁸ Лічман Л. Г. Підстави обмеження дієздатності фізичної особи як дзеркало цивілізаційних змін. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного* (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 15–18. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3619>.

⁴⁹ Кострицький В. В. Визнання особи, яка зловживає азартними іграми, обмежено дієздатною. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). 2023. № 5 С. 18–22. (С. 21) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/4.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/04>

На думку Т. А. Стоянової, «предметом судового розгляду таких справ – є оцінка судом свідомості особи, її можливості контролювати свої дії, поведінку, емоції, нести відповідальність за свої вчинки у зв'язку із наявністю залежності від азартних ігор. Слід погодитися із законодавцем, що немає сенсу, у випадку появи в особи залежності від азартних ігор, обмежувати її в загальній дієздатності, але достатньо заборонити відвідувати такі заклади, приймати участь в азартних іграх. З появою електронних реєстрів, реалізація такого способу реагування на залежність особи стає можливою»⁵⁰.

Суд також повинен чітко з'ясувати та розмежувати гру в офлайн та гру в онлайн. Вірно зазначає Т. А. Стоянова, «що складнощі слід прогнозувати із збором та дослідженням доказів в зазначених справах в мережі Інтернет, зокрема, ознак гри: наявності ставок, отримання виграшу тощо. Слід зазначити, що дослідження таких обставин слід провадити за наявності у суду певного технічного обладнання задля дотримання принципу безпосередності дослідження доказів в судовому засіданні. Також, можна вважати допустимим засобом доказування висновки спеціаліста щодо здійснення азартної гри в мережі Інтернет»⁵¹.

О. О. Грабовська, в свою чергу, правильно зазначає, «що справи, які розглядаються в порядку окремого провадження, мають специфічний предмет доказування, який повинен складатися з наступних фактів та обставин: які свідчать про можливість розгляду й вирішення справи в порядку окремого провадження; які стали передумовою звернення до суду із заявою; які обґрунтовують вимоги заявника та з якими норма права пов'язує виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків; на які посиляється заявник; які наведені іншими заінтересованими особами чи зафіксовані у висновках, інших документах, які надаються заінтересованими особами»⁵². Слід додати, що на думку А. Ю. Каламайко, «вказані факти та обставини мають бути такими, без встановлення яких є неможливим визначення прав та обов'язків учасників справи. Інші ж обставини входять до обсягу меж доказування, однак не є складовою частиною предмета доказування»⁵³.

⁵⁰ Стоянова Т. А. Обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх судом на підставі лудоманії. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні: Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного* (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2020. С. 54–56. (С. 55) URL: <https://hdl.handle.net/11300/14000>

⁵¹ Стоянова Т. А. Особливості доказування в справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх онлайн. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства в цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 548–549. (С. 549) URL: <https://hdl.handle.net/11300/15147>

⁵² Грабовська О. О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 3. С. 15–20. (С. 18) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgp_2016_3_3.

⁵³ Каламайко А. Ю. Судове доказування та роль суду в новій редакції цивільного процесуального кодексу України. *Правові новели*. 2019. № 9. С. 46–54. URL: <https://doi.org/10.32847/ln.2019.9.06>; DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2019.9.06>

Погоджуємося із думкою А. С. Іванової, «що однією з особливостей доказування у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх є віднесення до предмета такого доказування обставин, які підтверджують наявність права на звернення до суду у конкретного заявника, факту участі в азартних іграх особи, щодо якої здійснюється обмеження, обставин, які підтверджують наявність права на участь у справі заінтересованої особи (іншої, крім тієї, щодо якої здійснюється обмеження у доступі до азартних ігор), а також тих обставин, які підтверджують наявність підстав, визначених п. 1–5 ч. 1 ст. 300-3 ЦПК України, тобто тих підстав, які надають можливість встановити обмеження доступу до азартних ігор для конкретної особи. Решту обставин, які підлягатимуть встановленню судом під час розгляду справи, варто віднести до меж, а не предмета доказування»⁵⁴.

Започаткування вказаних вище та інших змін сприятиме необхідності приведення вітчизняного законодавства до сучасних європейських стандартів, а також виконання Україною міжнародних правових зобов'язань, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 року, ратифікованої Верховною Радою України 16 грудня 2009 року.

ВИСНОВКИ

Процедура визнання фізичної особи обмежено дієздатною чи недієздатною, обмеження її у правах, є доволі складною та характеризується чітко встановленими на законодавчому рівні процесуальними діями, які покликані, в свою чергу, захистити таку фізичну особу від зловживання недобросовісних заявників. Недаремно розгляд таких справ відбувається колегіально (п. 1 ч. 2 ст. 293 ЦПК України), що збільшує пріоритетність основних засад цивільного судочинства в Україні та слугує, запорукою дотримання його мети та завдань.

У справах окремого провадження діють загальні правила інституту доказів і доказування з певними винятками, встановленими законодавством, які здебільшого стосуються предмета доказування у зв'язку з його обумовленістю нормами матеріального, сімейного права. «Доказування у справах окремого провадження можна визначити як діяльність (пізнавальну та практичну) суду та учасників справи, що спрямована на встановлення істини у конкретній справі, підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав, чи підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав»⁵⁵.

⁵⁴ Іванова А. С. Предмет доказування у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Випуск 3 (62). С. 11–15. (С. 14). URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2025/4.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2025.2>

⁵⁵ Татулич І. Ю. Особливості процесу доказування у справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 104–107. (С. 107) URL: http://lsej.org.ua/9_2024/25.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/23>

Процес доказування не є таким простим, як здається, оскільки вимагає значних витрат часу і зусиль для того, щоб підтвердити всі обставини, які вимагають визнання особи обмеженою в дієздатності та недієздатною, призначення їй піклувальника чи опікуна. Оскільки це пов'язано з суттєвим та істотним обмеженням прав та свобод людини, то відношення до таких обставин з боку всіх державних органів є надзвичайно відповідальним.

Системний аналіз законодавства України дає підстави стверджувати, що недієздатні особи є особливою категорією людей (фізичних осіб), які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самостійно на власний розсуд реалізовувати майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння. Недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод. Хоча за станом здоров'я недієздатні особи неспроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації (абзаци третій, четвертий п. п. 2.2 п. 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016).

У законодавстві та практиці залишаються системні прогалини, які створюють ризики порушення прав людини та перешкоди для доступу до правосуддя. Подальша правова реформа має бути спрямована на усунення фінансових та процесуальних бар'єрів, що підвищить індивідуалізацію правового статусу особи та повністю гармонізує національне законодавство із конвенційними стандартами.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються особливості процесу доказування у справах про зміну правового статусу фізичних осіб. Стверджується, що предмет доказування у вказаних справах є надзвичайно складним, оскільки стосується внутрішнього, психічного стану особи. Обґрунтовано, що предметом судової діяльності в цих справах є визначення наявності підстав для встановлення такого правового стану фізичної особи. Автор звертає увагу на суб'єктів доказування та з'ясування їх процесуального становища. Аналізується судова практика щодо зазначених справ в цивільному судочинстві. Закцентовано увагу на питанні визнання фізичної особи недієздатною, встановлення опіки та призначення опікуна, яким є військовий і несе військову службу. Виокремлено проблемні аспекти в справах, що стосуються дієздатності та обмеженні фізичної особи у певних правах. Запропоновано внести зміни і доповнення до ЦПК України з метою вдосконалення правового регулювання судового розгляду справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх.

Ключові слова: цивільне судочинство, окреме провадження, доказування, судово-психіатрична експертиза, суд, недієздатна особа, заявники та заінтересовані особи, адвокат, азартна гра, ігроманія.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Дата оновлення: 17.07.2025. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

2. Чурпіта Г. В. Правове регулювання інституту доказів і доказування у цивільних судочинствах: компаративістичний аспект. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 38–44. (С. 38) URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/24/ISSN%2019924437%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%201%20%2821%29%202014>

3. Штефан А. С. Поняття судового доказування в цивільному процесі. *Часопис академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1 (26). С. 64–72. (С. 70) URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/780>

4. Теорія доказового права: науково-практичний посібник (*монографія*); за заг. ред. д.ю.н., проф., акад. Академії наук Вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта. 2021. 426 с. (С. 387) URL: <https://jurkniga.ua/contents/teoriya-dokazovogo-prava-naukovo-praktichniy-posibnik.pdf?srsId=AfmB0oqrKK5W7sMyfPQdf9e0lFqrPjmB2CjtYIsMTThUDwGMTBSjnG13>

5. Кашперський Р. В. Докази у справах окремого провадження. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. Київ. 2019. 199 с. (С. 123) URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60352ab8-572c-4298-b8ea-ccda2a7cba11/content>

6. Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки). К.: Видавель Фурса С. Я., КНТ, 2005. 256 с. (С. 166) URL: <http://librarium.freehostia.com/pravo/cyvproc/09/dokazyfursa.html>

7. Окреме провадження: моногр. / В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова ; за ред. В. В. Комарова. Х.: Право, 2011. 313 с. (С. 45) URL: https://library.nlu.edu.ua/BIBLIOTEKA/SAIT/FAKULTET%208/1/Комаров_2011.pdf

8. Коваленко О. О. Судовий захист законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. Харків. 2019. 20 с. (С. 13). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4bae3397-2979-477c-be91-baба0ef538d2/content>

9. Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 03 вересня 2025 року у справі № 495/3471/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129980690>

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

11. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія та практика. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук*. Одеса. 2011. 36 с. (С. 15) URL: <https://files01.core.ac.uk/download/50594248.pdf>

12. Татулич І. Ю. Проблемні аспекти окремого провадження в межах цивільного процесуального законодавства та шляхи їх вирішення. *Цивільний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про цивільне судочинство. Монографія*. / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С.Я., докторки юридичних наук, професорки Бичкової С.С. Київ: Алерта, 2023. 640 с. С. 359–395. (С. 392) URL: <https://doi.alerta.kiev.ua/citationstylelanguage/get/acm-sig-proceedings?submissionId=296&publicationId=329&chapterId=892>; DOI: 10.59835/978-617-566-770-5-2-11

13. Грабовська О. О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 504 с. (С. 245) URL: https://jurkniga.ua/contents/dokazuvannya-u-civilnomu-procesi-ukrayini-problemi-teoriyi-i-praktiki.pdf?srsltid=AfmBOoqO_pI-CP_n0p8mWjRhYCIACHDZX1nMAnEJltGCckq3Y6I3mb8

14. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства. *Моногр.* К.: Алерта, 2016. 488 с. (С. 170) URL: <https://alerta.kiev.ua/monografiyi/498-churpita-g-v-zakhist-simejnikh-prav-ta-interesiv-u-poryadku-nepozovnogo-civilnogo-sudochinstva.html?srsltid=AfmBOoqA4PGIPc0CyuV19IY5XDTmPW0pdAOzUZ8ba6taQjtaWKc3Fsh1G>

15. Грабовська О. О. Специфіка реалізації змагальних прав у справах окремого провадження в цивільному судочинстві. *Київський часопис права*. 2025. № 2. С. 96–105. (С. 102) URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/622/590>; DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.11>

16. Татулич І. Ю. Процесуальні особливості розгляду та вирішення справ окремого провадження. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682 С. 76–80. (С. 78) URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4381/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%87_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB.pdf?sequence=1&isAllowed=y

17. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Дика А. О. Спир про право у цивілістичному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження: *монографія*. Київ: Алерта, 2021. 288 с. (С. 236) URL: https://alerta.kiev.ua/monografiyi/739-fursa-s-ya-fursa-ye-i-dika-a-o-spir-pro-pravo-u-civilistichnomu-procesi-notariat-sud-vikonavche-provadhennya.html?srsltid=AfmBOoHF5HfOQ9VOf1D-E_YHS-sD7c31tIL9IHn8pCOI1GGuiVF3wIi

18. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): *Монографія*. К.: Алерта, 2014. 385 с. URL: https://alerta.kiev.ua/monografiyi/326-yasinok-m-m-osoblivosti-okremogo-provadhennya-u-civilnomu-procesualnomu-pravi-ukrayini-teoretiko-pravovij-aspekt.html?srsltid=AfmBOoqEzF7_T3peNup23GsT2noEDFnx99gpffOlxcyopGKIU4H4pokS

19. Про судову практику в справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним: Постанова Пленуму Верховного суду України № 3 від 28.03.72. Верховний Суд України. 1972. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-72#Text>

20. Бойченко Г. М., Шум С. С. Правові та процесуальні аспекти визнання особи недієздатною. *Форум права*. 2011. № 1. С. 94–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_19

21. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: Вид. 4-ге, перероб. та доп. / За заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2024. 928 с. (С. 626) URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%A6%D0%9F%D0%9A%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%20\(2024\)%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%A6%D0%9F%D0%9A%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%20(2024)%20(1).pdf)

22. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 30.11.2023 у справі № 569/4466/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115409101>

23. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII: станом на 27 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

24. Ухвала Пересипського районного суду міста Одеси від 18 серпня 2025 р. Справа № 523/16258/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129691011>

25. Обмеження та поновлення дієздатності: НААУ пропонує усунути прогалини. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/9973-obmezhennya-ta-povovlennya-diezdatnosti-naau->

26. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 червня 2024 року у справі № 175/1741/18 URL: <https://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=120150582&from=360>

27. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Анатолій Руденко проти України» (заява № 50264/08) від 17 квітня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. С. 449. Ст. 2221.

28. Спеціальна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини «Щодо стану додержання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану». (С. 25–26) URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/C%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8CWeb.pdf>

29. Хорошенко О. В. Окремі питання визнання особи недієздатною. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 126–131. (С. 127–128). URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/21.pdf; DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.19>

30. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: *монографія* / За заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса: Юридична література, 2017. 212 с. (С. 78) URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/878a36cc-35ee-485b-8af4-5a4adcb2883b>

31. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / С. С. Бичкова. К., 2011. 519 арк. (С. 289) URL: https://uacademic.info/ua/document/0511U000961#google_vignette
32. Єфіменко М. Ю. Функції адвоката у цивільному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 4. Т. 1. С. 124.
33. Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 14 травня 2025 року у справі № 464/2684/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127313430>
34. Шпак М. В. Проблемні аспекти оновлення законодавства України в аспекті професійного представництва адвоката у цивільному процесі. Проблеми законності: зб. наук. пр. Харків, 2017. Вип. 136. С. 82–88. (С. 88). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_11; DOI: 10.21564/2414-990x.136.84204
35. Татулич І. Ю. Участь адвоката у справах про примусове здійснення певних правових дій у цивільному судочинстві. *Topical Issues of Procedural Law in Ukraine: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2025. 920 p. С. 824–852. (С. 849). URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/576/15517/32758-1>; DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-538-9-31>
35. Мерцалов М. Ю. Участь адвоката в окремому провадженні щодо визнання фізичної особи недієздатною. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. С. 54–56. (С. 54–55) URL: <http://apnl.dnu.in.ua/2019/16.pdf>
37. Волкова Н. В. Концептуальні засади судового доказування у цивільному судочинстві та необхідність вдосконалення законодавства, що їх регламентує. *Цивільний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про цивільне судочинство. Монографія.* / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С.Я., докторки юридичних наук, професорки Бичкової С.С. Київ: Алерта, 2023. 640 с. С. 232–271. (С. 253) URL: <https://doi.alerta.kiev.ua/catalog/chapter/296/875>; DOI: <https://doi.org/10.59835/978-617-566-770-5-1-7>
38. Постанова Верховного Суду від 27.02.2025 у справі № 344/2344/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/125498456.
39. Цимановська А. Звільнення від мобілізації. Як визнати особу недієздатною та оформити опіку. URL: <https://attorneys.ua/publication/zvilnennya-vid-mobilizaciyi-yak-vyznaty-osobu-nediyezdatnoyu-ta-oformyty-opiku/>
40. Васильєва-Шаламова Ж. В. та Буткевич А. В. Проблема визначення осіб, які можуть бути заявниками у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх у цивільному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 6 С. 14–18. (С. 14) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/5.pdf; DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.6/03>
41. Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14 липня 2020 року. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>
42. Довідка про дотримання законодавства у сфері захисту суспільної моралі при обігу комп’ютерних ігор на території України № 1 від 09.04.2013.

Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr001623-13#Text>

43. Розлади звичок і потягів (F63). МКБ-10 Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду. 2019. URL: <https://mkb-10.com/index.php?pid=4345>.

44. Татулич І. Ю., Савчин Н. М. Участь адвоката у справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С.112–116. (С. 115). URL:<https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/12833/27.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/25>

45. Іванова А. С. Представництво у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 36 (75). 2025. № 3. С. 48–52. (С. 51) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/3_2025/10.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/08>

46. Васильєва-Шаламова Ж. В. та Буткевич А. В. Проблема визначення осіб, які можуть бути заявниками у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх у цивільному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 6 С. 14–18. (С. 15) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/5.pdf; DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.6/03>

47. Про психіатричну допомогу: Закон України № 1489-III від 22.02.2000. Верховна Рада України. 2000. № 19. Ст. 143. (в чинній редакції від 20.12.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>

48. Лічман Л. Г. Підстави обмеження дієздатності фізичної особи як дзеркало цивілізаційних змін. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного* (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 15–18. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3619>.

49. Кострицький В. В. Визнання особи, яка зловживає азартними іграми, обмежено дієздатною. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). 2023. № 5 С. 18–22. (С. 21) URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/4.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/04>

50. Стоянова Т. А. Обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх судом на підставі лудоманії. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні: Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного* (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2020. С. 54–56. (С. 55) URL: <https://hdl.handle.net/11300/14000>

51. Стоянова Т. А. Особливості доказування в справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх онлайн. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар.*

наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 548–549. (С. 549). URL: <https://hdl.handle.net/11300/15147>

52. Грабовська О. О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 15–20. (С. 18). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgir_2016_3_3.

53. Каламайко А. Ю. Судове доказування та роль суду в новій редакції цивільного процесуального кодексу України. *Правові новели*. 2019. № 9. С. 46–54. URL: <https://doi.org/10.32847/ln.2019.9.06>; DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2019.9.06>

54. Іванова А. С. Предмет доказування у справах про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Випуск 3 (62). С. 11–15. (С. 14). URL: http://piv.nuoua.od.ua/v3_2025/4.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2025.2>

55. Татулич І. Ю. Особливості процесу доказування у справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 104–107. (С. 107) URL: http://lsej.org.ua/9_2024/25.pdf; DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/23>

Information about the author:

Tatulych Iryna Yuriyivna,

Candidate of Law,

Associate Professor at the Department of Procedural Law,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2, Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, 58012, Ukraine